

2013- 2016

Kulturstyrelsen

Dorthe Bleses, Anders
Højen, Mette Kjær
Andersen & Alaa Abdol-
Hamid

[BOGSTART II]

Introduktion til koncept og forskningsprojekt

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Introduktion.....	3
<i>Bookstart</i>	3
Det danske <i>Bogstart</i>	3
Koncept for Bogstart II	5
Udlevering af bogpakker i Bogstart II	7
Indhold i bogpakkerne i Bogstart II.....	8
Procedure for hjemmebesøg når børnene er 6 og 12 måneder.....	11
Udfyldning af aktivitetsnoter efter udlevering af bogpakker	14
Før og efter et hjemmebesøg.....	15
Teknisk vejledning til udfyldelse af aktivitetsnoter	16
Introduktion til følgeforskning i relation til Bogstart II.....	22
Det tværsnitlige studie	23
Længdestudiet	24
Introduktion til børns sprogtilegnelse.....	27
Den tidlige sprogtilegnelse	27
Særlige aspekter ved tosprogede børns sprog og sprogtilegnelse	29
Initiativer til styrkelse af børns sproglige kompetencer	31

Forord

Bogstart II løber fra 2013-2016 og finansieres af satspuljemidler på Finansloven. Kulturstyrelsen har ansvaret for udmøntningen af bevillingen. Kulturstyrelsen har bestilt en effektevaluering af *Bogstart*. Forskningsprojektet, der består af to studier, gennemføres af et forskningsteam ved Center for Børnesprog, Syddansk Universitet med professor Dorthe Bleses som projektleder.

Dette dokument indeholder fire dele.

Det indledes med en introduktion der kort beskriver det engelske *Bookstart* samt den danske variant, *Bogstart*. Introduktionen indeholder også en præsentation af konceptet for *Bogstart II* der omfatter en beskrivelse af hvordan udleveringen af bogpakkerne finder sted, af det nye indhold i bogpakkerne, af den nye procedure for udlevering af bogpakkerne i forbindelse med hjemmebesøgene ved 6 og 12 måneder, af de tilhørende materialer samt af brugen af refleksionsværktøjet Aktivitetsnoter der anvendes efter udlevering af bogpakkerne ved 6, 12 og 18 måneder. Disse afsnit er nødvendig baggrundsviden for at kunne følge det nye koncept for *Bogstart II*.

Herefter følger en beskrivelse af hvad der skal gøres før og efter hjemmebesøget. Dette afsnit indeholder en teknisk vejledning til udfyldelsen af aktivitetsnoterne.

I det følgende afsnit gives en kort introduktion til følgeforskningen i relation til *Bogstart II*.

Til sidst i dokumentet findes en introduktion til børns sprogtilegnelse. Dette afsnit er inddelt i to underafsnit der har fokus på henholdsvis et- og tosprogede børns sprogtilegnelse. Afsnittet har til formål at give baggrundsviden til de der måtte ønske det.

Dokumentet rundes af med en kort omtale af initiativer til styrkelse af børns sprogtilegnelse.

Introduktion

Bookstart

Det danske *Bogstart* er inspireret af det engelske *Bookstart*, der var det første nationale bogbævneprogram i verden (<http://www.bookstart.org.uk>). Programmet startede som et pilotprojekt i Birmingham i 1992 med 300 babyer men er siden blevet til at landsdækkende bogbævneprogram. Bag *Bookstart* står den uafhængige velgørenhedsorganisation Booktrust der har til formål at fremme børn og voksne muligheder via læsning og skrivning.

Stifteren af *Bookstart* Wendy Cooling beskrev ved 20-års-jubilæet for *Bookstart* i 2012 hvorfor man startede programmet op:

“We wanted parents to read to their children, in the womb preferably, but certainly immediately after they were born. And we realised that there were a lot of homes where this was not happening, where there were no books. It seemed to me that if we wanted parents to read to their children, we needed to give them books. And sometimes the giving is essential to begin to get attitudes to change. So that's what Bookstart is about.” (fra Booktrusts hjemmeside)

Det engelske bogstartprogram har vist sig effektivt mht. at nå grupper af småbørnsfamilier der ellers kan være vanskelige at få i tale, og bogpakkerne modtages nu af 90% af de engelske børn. Det engelske *Bookstart* har inspireret til andre bogbævneprojekter, og der er nu bogstartprogrammer i flere lande i Europa og verden over, bl.a. i Japan og Australien. Også her er erfaringerne med bogbævneprojekterne positive.

Med de gratis bogpakker følger bl.a. gode råd om læsning og sprogaktiviteter relateret til bøgerne. Rationalet er at bøger og materiale vil anspore forældre til at læse (mere) med deres børn, ikke blot for at give børnene gode læseoplevelser og positiv tid sammen med deres forældre, men også for at styrke børnenes sproglige kompetencer, så de er godt rustet til at møde udfordringerne i skolen således at deres livsmuligheder øges. Forskning har vist at det er muligt at understøtte børns sprogtilævnelse i en meget tidlig alder. Jo tidligere dette sker, jo nemmere er det at rette op på problemer der ellers kan få store konsekvenser for børnenes muligheder i det lange løb. Da børn i udsatte familier har en særlig risiko for at være sprogligt forsinkede, kan Bogstartprojekterne ligeledes være med til at nedbryde negativ social arv og forbedre udsatte børns muligheder i livet.

Systematisk forskning fra det engelske *Bookstart* dokumenterer at børn der har deltaget i interventionen selv i en meget tidlig alder har gavn af bogbævnene – deres forældre læser væsentligt mere for dem og på en måde der i højere grad involverer børnene i læsningen end andre forældre. Børnene er gladere for bøger end andre børn og efterfølgende mere tilbøjelige til at besøge biblioteket. Ikke mindst viser test ved starten af børnehaveklassen at børn hvis forældre har deltaget i *Bookstart* har signifikant bedre læsefærdigheder end børn der ikke er omfattet af *Bookstart* (Wade & More, 1996a, 1998, 2000). Denne forskning er dog baseret på relativt få børn og der er brug for mere forskning i effekten af Bogstart på børnenes sprogudvikling.

Det danske *Bogstart*

Det første danske bogstartprogram (fremover *Bogstart I*) løb fra 2009 til 2013. Den nye programperiode (*Bogstart II*) løber fra 2013-2016. *Bogstart* er i Danmark landsdækkende og finansieres af satspuljemidler på Finansloven, og Kulturstyrelsen (tidl. Styrelsen for Bibliotek og Medier) har ansvaret for udmøntningen af bevillingen.

På flere områder adskiller det danske bogstartprogram sig fra det engelske *Bookstart*. Det danske *Bogstart* er delvist finansieret af staten, mens den uafhængige velgørenhedsorganisation Booktrust står bag *Bookstart*. I *Bookstart* uddeles bogpakkerne til alle engelske familier, mens boggaverne i *Bogstart* udleveres til familier i udvalgte udsatte boligområder. Det engelske *Bookstart* består af to bogpakker der uddeles i barnets første år og når barnet er 3-4 år, mens boggaverne i Danmark uddeles hele fire gang til og med barnet er 3 år (når barnet er hhv. 6 mdr., 12 mdr., 18 mdr. og 3 år). Endelig er det i *Bookstart* sundhedspersonale og pædagoger der udleverer bogpakkerne, mens det i *Bogstart* primært er bibliotekarer eller andre biblioteksansatte der står for uddelingen (dog med få undtagelser hvor det er pædagoger der udleverer bøgerne). I Danmark har man anset det som en styrke at bogpakkerne formidles til forældregrupper i udsatte boligområder af andre aktører end de traditionelle som ikke i øvrigt er indblandet i forhold vedrørende familien.

Det overordnede formål med det danske *Bogstart* er at:

- give børn og deres forældre gode fælles oplevelser med bøger
- styrke forældrene i at støtte deres børns sproglige udvikling
- fremme børns kærlighed til bøger
- opmuntre familier med små børn til at benytte sig af bibliotekets tilbud

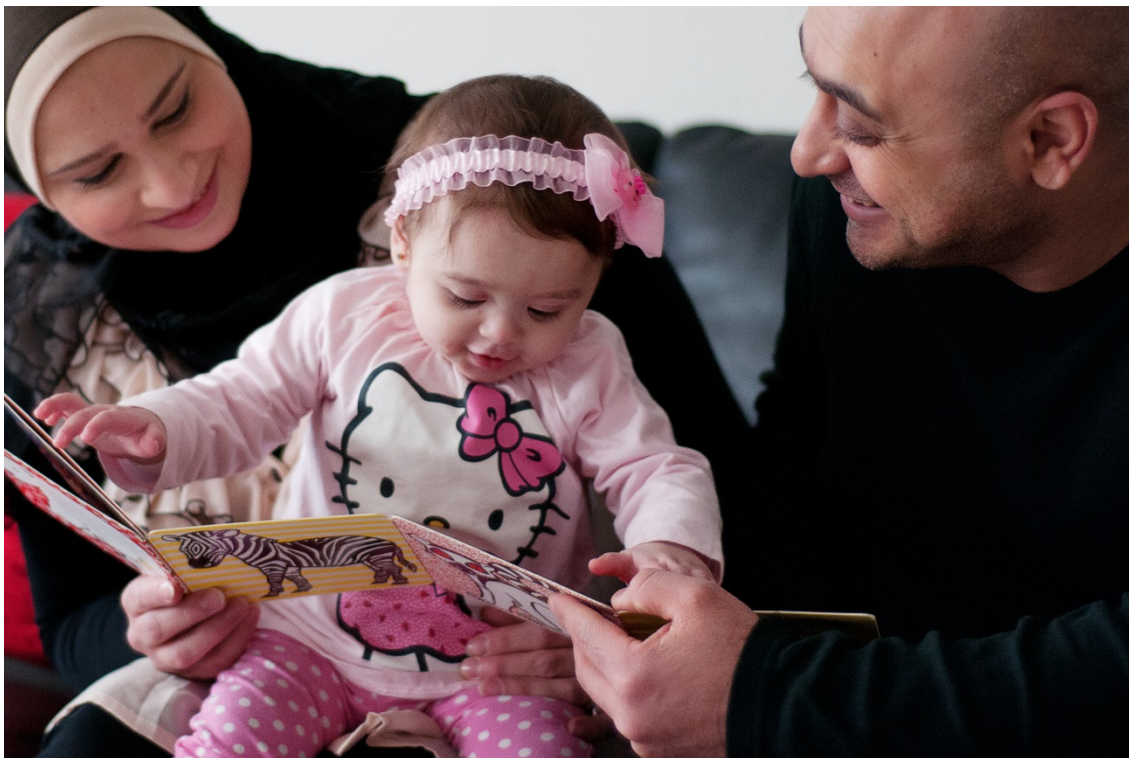
I forbindelse med *Bogstart I* blev der ved Center for Børnesprog (CfB) ved Syddansk Universitet (SDU) i perioden 2010-2011 foretaget en deskriptiv undersøgelse af *Bogstarts* potentiale. Undersøgelsen mundede ud i rapporten *Kan Bogstart gøre en forskel? En undersøgelse af Bogstarts potentiale som led i det forebyggende arbejde for at understøtte sprogtiltagelsen hos børn i udsatte boligområder*.

Der var tale om en mindre deskriptiv såkaldt "one-shot"-undersøgelse der fokuserede på forældrenes modtagelse af projektet og på at belyse udvalgte elementer af hjemmelæringsmiljøet. Da der ikke var mulighed for at foretage før- og eftermålinger eller sammenligne deltagere i *Bogstart* med en kontrolgruppe, var det ikke muligt at lave egentlige effektmålinger. Undersøgelsen viste at forældrenes modtagelse af projektet var meget positivt, og at mere en halvdelen af dem oplevede at *Bogstart* havde ændret deres læsevaner. Dette understreger *Bogstarts* potentiale som en effektiv intervention til at styrke hjemmelæringsmiljøet i udsatte familier, primært ved at styrke den måde forældre kommunikerer og interagerer sprogligt med deres børn bl.a. via læsning af bøger.

Flere af de anbefalinger til en styrkelse af *Bogstart* der gives i rapporten er blevet fulgt i *Bogstart II*. Mest afgørende er konceptet bag *Bogstart* blevet styrket ved at der er indført en procedure med faste elementer i forbindelse med hjemmebesøgene der har til formål at styrke formidlingen af budskabet om at forældrene kan understøtte deres børns sprog via læsning. Forældrene vil fx blive introduceret til materialer (på flere sprog) der understøtter dem i at læse med deres børn og overføre strategierne til andre læringssituationer og kontekster. Ligeledes vil der, som anbefalet i rapporten, blive gennemført et kontrolleret interventionsstudie der kan undersøge effekten af *Bogstart* på forældrenes muligheder for at skabe et positivt hjemmelæringsmiljø og i sidste ende på børnenes kommunikative, sproglige og sociale udvikling. Således vil CfB lave effektmålinger af forskellige aspekter af *Bogstart II*, så man bliver i stand til at vurdere den egentlige effekt af *Bogstart* på forskellige niveauer. Forskningsprojektets design beskrives nærmere i afsnittet Introduktion til følgeforskning i relation til *Bogstart II*.

Koncept for Bogstart II

Med udgangspunkt i anbefalingerne fra evalueringen af *Bogstart I* og empirisk forskning der har undersøgt hvilke faktorer der understøtter børns sprogtiltagelse bedst, er der udviklet et nyt koncept for Bogstart II.

På trods af anerkendelsen af at *Bogstart* har mere end ét formål, er det et ønske fra Kulturstyrelsens side at læringsaspektet i *Bogstart* tydeliggøres. Der er derfor ved siden af nye læringsunderstøttende materialer til forældrene udviklet et koncept der har fokus på at klæde bogstartsformidleren på til at formidle viden til forældrene om sprogets betydning og om gode samtale- og læsestrategier. Opgaven kræver både at man kan møde forældrene der hvor de er og at man kan formidle gode samtale- og læseråd til meget forskellige familier, dvs. både til familier der ikke har erfaring med at læse bøger, men også til de familier der har mange bøger og ikke umiddelbart har behov for flere, men som kan have brug for at få kendskab til gode samtale- og læsestrategier. Her kan konceptet, der tager hensyn til den differentierede opgave, hjælpe.

Ph.d.-stipendiat Frederikke Winther fra Center for Børnelitteratur, DPU analyserer i rapporten *Mellem privat gæst og faglig formidler* de formidlingssituationer der er knyttet til *Bogstart* set fra formidlerens perspektiv. Undersøgelsen viser at det kan være grænseoverskridende for den enkelte bogstartsformidler at bevæge sig fra det offentlige biblioteksrum ind i modtagerens private hjem hvor den formelle formidlingssituation erstattes af et mere uformelt møde, og hvor bogstartsformidlerens egen personlighed bliver bragt i spil samtidig med at denne skal fastholde og anvende sin faglighed fra biblioteket. Konceptet hjælper i denne sammenhæng med at sætte fokus på det faglige aspekt ved hjemmebesøgene.

Set fra et læringsperspektiv hviler bogstartskonceptet på en forandringsteori hvis vigtigste aktive elementer beskrives kort i Tabel 1. Udgangspunktet i forandringsteorien er at alle forældre ønsker deres børn det bedste, men at ikke alle forældre er opmærksomme på den rolle de selv kan spille i forhold til at styrke deres børns udvikling, og at formidlingen af bogpakken med fokus på samtaler (bl.a. med bøger som udgangspunkt) kan spille en afgørende rolle.

Tabel 1: Elementer i forandringsteorien bag *Bogstart II*

Aktive elementer	Beskrivelse
Kvantitet og kvalitet af sprogligt input påvirker børns sprogtilegnelse	<p>Et barns sproglige kompetencer er betinget af biologiske forudsætninger men også i høj grad af det sproglige læringsmiljø barnet indgår i – i hvor høj grad barnet opmuntres og stimuleres i sin sproglige udvikling og hjælpes til at lære nyt. Både kvantiteten (hvor meget sprog barnet hører) og kvaliteten af det sprog barnet hører er afgørende for i hvilket omfang og hvor hurtigt barnet tilegner sig sproget. Forældre er dermed sproglige rollemodeller for deres børn. Jo rigere forældrenes sprog er, jo større erfaringsgrundlag har børnene at generalisere sprogets strukturer på basis af.</p> <p><i>Derfor opfordres forældre til at tale så meget og så varieret til deres børn som muligt</i></p>
Brug af understøttende sprogstrategier styrker barnets sprogtilegnelse	<p>Det er ikke kun vigtigt at forældre er gode rollemodeller. Børnene har selv brug for at bruge sproget aktivt for at lære det. Forskning har vist at forældre kan understøtte deres børns sprog ved at tale med dem på en måde der aktivt inddrager børnene i samtalen. Teknikkerne kaldes "understøttende sprogstrategier" og indbefatter fx at stille åbne spørgsmål, at følge barnets interesse, at give positiv feedback, at udvide det barnet siger og at relatere samtalen til barnets egne erfaringer.</p> <p><i>Derfor præsenteres forældrene for konkrete idéer til hvordan de kan anvende understøttende sprogstrategier i samtaler med deres børn</i></p>
Gentagelse	<p>Alle børn har brug for gentagne muligheder for at tilegne sig talesproglige kompetencer og læse- og skriveforudsætninger.</p> <p><i>Derfor opfordres forældrene til at gentage de ting de siger til børnene flere gange</i></p>
Differentiering	<p>Forskning viser at det enkelte barn har brug for at blive udfordret der hvor barnet er rent sprogligt. Det indebærer at forældrene skal være opmærksomme på hvordan barnet reagerer og på om barnet viser tegn på at have forstået hvad der bliver sagt eller om barnet har brug for mere hjælp eller modsat sagtens kan udfordres mere.</p> <p><i>Derfor opfordres forældrene til at være opmærksomme på deres barns reaktioner</i></p>
Evaluering	<p>Forskning viser at en vigtig forudsætning for at sprogindsatser som <i>Bogstart</i> har en effekt, er at de gennemføres efter hensigten. I dette tilfælde betyder det at elementerne i forandringsteorien formidles til forældrene på den måde de er tiltænkt.</p> <p><i>Derfor er der indbygget et digitalt refleksionsværktøj (Aktivitetsnoter) der skal anvendes efter udlevering af bogpakkerne ved 6, 12 og 18 måneder med henblik på at give bogstartsformidleren mulighed for at forholde sig til hvordan hvert besøg er forløbet, og hvordan dette har indflydelse på udleveringen af kommende bogpakker</i></p>

På basis af denne forandringsteori er der til *Bogstart II* udviklet et nyt koncept der har til formål at støtte formidlingen af sprog- og læseunderstøttende aktiviteter til forældrene. Der er sidst i dokumentet indsat en række referencer til den forskning som forandringsteorien bl.a. bygger på. Det nye koncept, der ses i Tabel 2, omfatter følgende dele:

Tabel 2: Oversigt over det nye koncept for Bogstart II

Koncept for Bogstart II
<ul style="list-style-type: none">• Nye bogpakker der udover bøger omfatter aldersspecifikke "køleskabsark" med sprogunderstøttende strategier der udleveres til familierne sammen med en brochure med forslag til andre bøger der kan læses på de forskellige alderstrin.
<ul style="list-style-type: none">• En procedure for hjemmebesøg der indbefatter faste elementer samt nye materialer til at understøtte samtalen med familien, herunder en illustration om sprog og læsning samt en række filmklip.
<ul style="list-style-type: none">• Et digitalt refleksionsværktøj (Aktivitetsnoter) der skal udfyldes efter udleveringen af bogpakkerne ved 6, 12 og 18 måneder.

Konceptet med de tilhørende materialer er udviklet i samarbejde med en udviklingsgruppe bestående af bogstartsformidlere fra fem kommuner (Esbjerg, Odense, Slagelse, Sønderborg og Horsens kommune) der fra slutningen af 2012 til marts 2013 dels har diskuteret de forskellige elementer bag konceptet, dels har afprøvet de forskellige materialer. I det følgende beskrives konceptets tre dele med tilhørende materialer.

Udlevering af bogpakker i Bogstart II

Bogpakker udleveres til familier i udsatte boligområder med en relativt høj andel af familier med anden etnisk baggrund end dansk. I *Bogstart II* indgår følgende kommuner: Esbjerg, Fredensborg, Fredericia, Høje Taastrup, Helsingør, Holbæk, Horsens, Kolding, København, Køge, Odense, Randers, Roskilde, Slagelse, Svendborg, Sønderborg, Vejle, Aabenraa, Aalborg og Aarhus.

Som i *Bogstart I* udleveres bogpakkerne i *Bogstart II* på forskellig måde afhængigt af barnets alder (se Tabel 3).

Tabel 3: Udl levering af bogpakker på de fire alderstrin

Udl levering af bogpakker	
•	Når barnet er 6 mdr. besøger en eller to bogstartsfamilier familien i hjemmet
•	Når barnet er 12 mdr. besøger en eller to bogstartsfamilier familien i hjemmet
•	Når barnet er 18 mdr. inviteres familien til biblioteket for at afhente bogpakken, evt. i forbindelse med et arrangement
•	Bogpakkerne gives til alle treårige børn i dagtilbud der ligger i eller i nærheden af de udvalgte boligområder

Indhold i bogpakkerne i Bogstart II

I Tabel 4 neden for ses indholdet i de fire bogpakker der udover bøger også indeholder et aldersspecifikt "køleskabsark" samt en brochure med forslag til andre gode bøger der kan læses med børnene.

Tabel 4: Oversigt over indhold i de fire bogpakker i Bogstart II

Indhold i bogbakke 1-4		
6 måneder	Tre bøger	Kamilla Christiansen: <i>Ting på din vej</i> Janne Folden Von Domarus: <i>Min verden derhjemme</i> Bente Bech: <i>Alabadoster – og andre dyresange for børn</i> (bog + CD)
	"Køleskabsark"	Kort om sprogudviklingen ved 6 måneder og konkrete forslag til hvordan man kan understøtte sprogudviklingen hos børn på dette alderstrin
	Brochuren <i>Flere gode bøger</i>	Forslag til andre bøger forældrene kan læse med børnene
12 måneder	Tre bøger	Birde Poulsen: <i>Mor, hvor er du?</i> Rune T. Kidde og Bente Bech: <i>På tippet af næsen der sidder majonæsen</i> Tove Krebs Lange: <i>Lillen og Kat finder ord i huset</i>
	"Køleskabsark"	Kort om sprogudviklingen ved 12 måneder og konkrete forslag til hvordan man kan understøtte sprogudviklingen hos børn på dette alderstrin
	Brochuren <i>Flere gode bøger</i>	Forslag til andre bøger forældrene kan læse med børnene
18 måneder	Tre bøger	Kim Fupz Aakeson og Siri Melchior: <i>Lili elsker mad</i> Inger Tobiasen: <i>Min butik</i> Charlotte Pardi: <i>Ælle, bælle, tælle</i>
	"Køleskabsark"	Kort om sprogudvikling en ved 18 måneder og konkrete forslag til hvordan man kan understøtte sprogudviklingen hos børn på dette alderstrin
	Brochuren <i>Flere gode bøger</i>	Forslag til andre bøger forældrene kan læse med børnene
3 år	Tre bøger	Ursula Seeberg: <i>De tre Bukke Bruse</i> Ida Jessen og Hanne Bartholin: <i>Da Carl blev rasende</i> Lisbet Stevens og Ingrid Oberborbeck: <i>Fagtesange fra nær og fjern</i>

(bog + CD)

"Køleskabsark"

Kort om sprogudviklingen ved 3 år og konkrete forslag til hvordan man kan understøtte sprogudviklingen hos børn på dette alderstrin

Brochuren *Flere gode bøger*

Forslag til andre bøger forældrene kan læse med børnene

Bøger. Med hensyn til udvælgelsen af bøger har der været nedsat et bogudvalg af eksperter. I udvælgelsen har der været fokus på den gode historie, en bred genrespredning og alderstilpasning. Foruden materialerne til bogpakkerne har bogudvalget været sparingspartnere mht. udvælgelsen af materialer til boglisterne i brochuren *Flere gode bøger* der lægges ved alle bogpakker, ligesom bogudvalget har suppleret med titler.

Aldersspecifikke køleskabsark. I hver af bogpakkerne er der som noget nyt vedlagt et såkaldt "køleskabsark" på dansk. Køleskabsarkene er specielt udviklet til alle fire aldersgrupper (6 måneder, 12 måneder, 18 måneder og 3 år) dvs. selvom strukturen er ens er indholdet tilpasset barnets alder. Arkene beskriver kort hvad der sker med barnets sprogudvikling på det givne alderstrin og giver konkrete forslag til hvordan forældrene kan understøtte deres barns sprogudvikling lige nu.

Pga. den høje andel af familier med anden etnisk baggrund end dansk vil en del forældrene ikke forstå dansk. Derfor er alle køleskabsark oversat til fem af de mest typiske indvandrersprog, nemlig standard-arabisk, tyrkisk, somali, vietnamesisk, urdu og engelsk. De oversatte ark skal printes fra www.kulturstyrelsen.dk/bogstart (oversatte materialer).

De konkrete råd og idéer på køleskabsarket, der trykkes på stift karton, er i alle tilfælde baseret på empirisk forskning der har vist at hvis forældre (og andre voksne) anvender de nævnte samtalestrategier så styrkes

3 år

Alle bogpakker indeholder desuden brochuren *Flere gode bøger*. Brochuren indeholder forslag til andre bøger der er velegnede til "læsning" med børn på de forskellige alderstrin.

Procedure for hjemmebesøg når børnene er 6 og 12 måneder

Faste elementer i overlevering af bogpakker ved hjemmebesøg. Der er udviklet en procedure med en række faste elementer samt tilhørende materialer for at kvalificere overleveringen af bogpakkerne. Formålet er at give bogstartsformidleren støtte i en fast procedure for overleveringen, men også at sikre at formidleren får præsenteret og introduceret forældrene til alle materialer og derved motiverer dem til at gøre brug af dem efter besøget. I Tabel 6 ses en oversigt over materialer til brug ved hjemmebesøgene ved 6 og 12 måneder.

Tabel 6: Oversigt over materialer der indgår i den faste procedure ved hjemmebesøg

Materialer der anvendes i forbindelse med hjemmebesøg
<ul style="list-style-type: none">• Konceptark der giver inspiration til hvordan de forskellige sprogunderstøttende materialer kan introduceres til forældrene ved hjemmebesøgene
<ul style="list-style-type: none">• Illustration til beskrivelse af sammenhængen mellem tidlig sprogtiltagelse og læsning
<ul style="list-style-type: none">• Videoklip med forældre der samtaler med deres børn i forbindelse med læsning eller andre dagligdags aktiviteter
<ul style="list-style-type: none">• Aldersspecifikke "køleskabsark" om sprog, samtaler og læsning der udleveres til forældrene men som også er tænkt som støtte for samtalen med forældrene

De enkelte materialer og deres anvendelse i forbindelse med hjemmebesøgene gennemgås neden for.

Konceptarket indeholder anvisninger til hvad bogstartsformidleren skal komme ind på i forbindelse med udleveringen af de forskellige materialer til forældrene. Her trækkes betydningen af sprog og læsning frem og der gives eksempler på hvordan konkrete strategier kan anvendes til at få gode samtaler med børnene.

KONCEPT FOR OVERLEVERING AF BOGPAKKER VED HJEMMEBESØG

Indledende snak om sprogets betydning

- Illustration sprog og læsning

- Et godt sprog er vigtigt for dit barn og hænger sammen med barnets muligheder for at klare sig godt i skolen
- Dit barn er født til at lære og forbereder sig til skolen allerede fra den dag de kommer til verden
- Børn lærer mest af erfaringer i deres daglige liv med de mennesker de elsker og stoler på. Som forældre hjælper du derfor dit barn til at lære

Udlever bøgerne og snak om samtaler og læsning

- Videoksempel læsesituation (aldersspecifik)

- Bøger er et godt springbræt til at samtale med dit barn. Samtaler om bøger hjælper også dit barn til at forstå barnets egen verden bedre og det hjælper senere i skolen
- Hele familien kan deltage i læsning af bøger

Snak om konkrete strategier til gode samtaler

- Illustration af sprog og samtale/læsestrategier (aldersspecifik)

- Brug daglige situationer til at snakke med dit barn på en måde der understøtter læring. At lytte til dig og selv få lov til at deltage i samtalen er afgørende for at dit barn lærer sprog
- Sproglige, sans og fortælling af dine egne historier hjælper også dit barn til at lære sprog. Jo oftere du gør det, jo hurtigere og mere lærer dit barn sprog

- Giv barnet (hvis tilstede) en bog for at vise at børn er nysgerrige

Konceptdokumentet er udviklet for at skabe en professionel ramme om besøget der gør det nemmere for bogstartsformidlerne at træde ind som gæster i et privat hjem, og for at sikre at bogstartsformidleren føler sig tilstrækkeligt rustet til tale om emner som børns sprogudvikling, samtale- og læsestrategier. Idéen er ikke at arket skal vises til forældrene, men at det skal medbringes til besøget og inddrages efter behov for at sikre at bogstartsformidleren får alle elementer med. Konzeptarket forhindrer også at den enkelte bogstartsformidler skal udvikle sin egen praksis.

De fire elementer, der indeholder forslag til hvordan hovedbudskabet i *Bogstart II* kan formidles til forældrene, er:

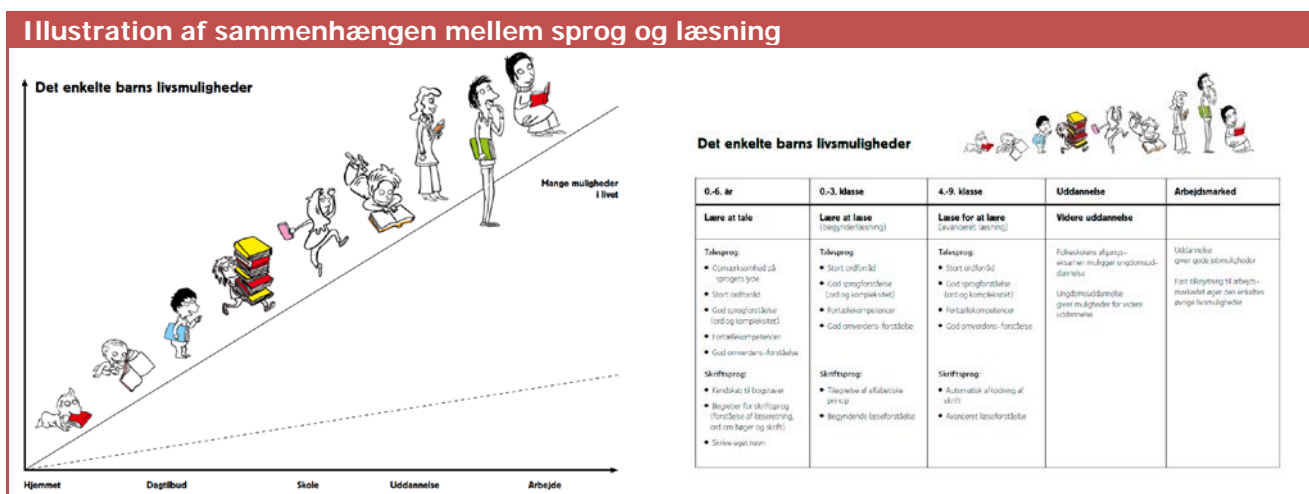
- Indledende snak om sprogets udvikling
- Udlevering af bøgerne og snak om samtaler og læsning
- Snak om konkrete strategier til gode samtaler
- Udlevering af bog til barnet (hvis til stede) for at vise at børn er nysgerrige

Det er ikke afgørende hvilken rækkefølge elementerne præsenteres i i samtalen. En tilpasning til den enkelte familie, afhængigt af hvor meget familierne på forhånd er opmærksomme på deres barns sprogudvikling og hvor meget de i forvejen læser, vil være nødvendig (jf. beskrivelse af køleskabsark).

Illustration af sammenhængen mellem sprog og læsning. Illustrationen (der består af en forside med en graf og en bagside med en forklarende tekst til bogstartsformidleren og evt. forældrene) viser sammenhængen mellem sprog og læsning og senere livsmuligheder og dermed vigtigheden af tidligt at understøtte barnets sprogudvikling. Illustrationen, der er gengivet i Figur 1, er tænkt som støtte til en indledende samtale om betydningen af et godt talesprog. Bagsiden af illustrationen giver baggrundsinformation om hvilke sproglige kompetencer på de forskellige alderstrin forskning har vist har størst betydning for næste trin og i videre forstand senere uddannelses- og jobmuligheder (National_Early_Literacy_Panel, 2008). De sproglige kompetencer er opdelt i talesproglige og skriftsproglige kompetencer, men der er en tæt sammenhæng mellem dem. Sammenhængen er "kvasi-lineær"; dvs. at selvom der er nogle færdigheder der nødvendigvis tilegnes før andre, så udvikler og forfiner børn forskellige talesproglige og skriftsproglige færdigheder af varierende kompleksitet på samme tid.

I konceptarket oven for er der tre forslag til hvad der kan siges til forældrene om sprogets betydning i forbindelse med udleveringen af illustrationen.

Figur 1: Illustration af sammenhængen mellem tidlig sprogtilegnelse og senere læsning

Videoklip. Det har vist sig at videoer er en meget effektiv måde at formidle på. En stor del af modtagerne af bogpakkerne tilhører en gruppe af mennesker der ikke har tradition for at læse med deres børn. Videoklippene, der ligeledes er aldersspecifikke, kan vises i forbindelse med at bøgerne udleveres. Af videoklippene fremgår det at børn tidligt er interesserede i bøger og at man kan læse med selv meget små børn på en måde der gør at de får udbytte af det. Derudover kan videoklippene bruges til at illustrere nogle af sprogstrategierne i samtalearket. Forældrene kan efterfølgende selv tilgå videoklippene fra *Bogstarts* hjemmeside www.kulturstyrelsen.dk/bogstart (se Supplerende materialer).

I konceptdokumentet er der to forslag til hvad bogstartsformidleren kan sige om læsning af bøger i forbindelse med visningen af videoklippene.

Aldersspecifikke "køleskabsark". Som omtalt ovenfor udleveres der i forbindelse med bogpakkerne et aldersspecifikt køleskabsark til forældrene. Hovedformålet med køleskabsarkene er at formidle viden om sprogtilegnelsen (for at tilpasse forældrenes forventninger til barnet) og idéer til hvordan man kan samtale med børn på de forskellige alderstrin.

Køleskabsarket er udviklet så det under hjemmebesøget (og i familiens efterfølgende brug af arket) kan tilpasses den enkelte families behov. På både for- og bagside er der "hovedoverskrifter" med større skrift og en anden farve som kan anvendes som udgangspunkt for samtalen. På forsiden er sprogudviklingen beskrevet i kort form og der gives nogle enkle samtale- og læseråd. Forsiden vil være særlig anvendelig til forældre der ikke tidligere har været meget opmærksomme på deres barns udvikling og ikke allerede har en tradition for at læse bøger med deres barn – eller hvor sproglige barrierer gør det vanskeligt at samtale. På bagsiden kan forældrene finde yderligere inspiration til hvordan de kan hjælpe deres barn med at lære sprog, og bagsiden vil nok være mest anvendelig for

forældre der allerede er opmærksomme på deres barns sprogudvikling og godt i gang med at læse.

Essensen i disse samtalestrategier er at samtalen mellem forældre og børn ikke kun skal finde sted i forbindelse med læsningen, men - og det går som en rød tråd gennem hele Bogstartsinterventionen – at alle dagligdagens aktiviteter skal være udgangspunkt for sprogunderstøttende- og udviklende samtaler mellem forældre og børn, hvad enten det er madlavning i køkkenet eller tøjvask i kælderen, og at læsningen skal suppleres med sproglege, sange og fortællinger som små børn holder meget af. Kort sagt skal der være fokus på sproget i alle situationer.

Der er ikke tolk med når bogpakkerne udleveres. I forbindelse med udleveringen af bogpakker til familier der ikke kan dansk har dette indflydelse på hvor meget bogstartsformidleren kan fortælle om formålet med *Bogstart*, om sprogets betydning og om gode læse- og samtalestrategier. For at imødegå dette er køleskabsarket oversat til de nævnte fem sprog. Selv om bogstartsformidleren i sådanne situationer ikke kan formidle bogstartsbudskabet direkte, har forældrene således selv mulighed for at læse om sproget betydning og sætte sig ind i samtale- og læsestrategier. Hvis forældrene selv kan læse hovedoverskrifterne i køleskabsarket i forbindelse med hjemmebesøget gøres formidlingen af samtale- og læserådene lettere. Det er imidlertid vigtigt at det som udgangspunkt er de danske versioner der bruges, og at det kun er i de tilfælde hvor forældrene ikke forstår dansk at den oversatte version bruges.

I konceptdokumentet er der to eksempler på hvordan forældrene kan være opmærksomme og understøttende i forhold til deres barns sprogudvikling som bogstartsformidleren kan trække frem når køleskabsarket udleveres.

Udfyldning af aktivitetsnoter efter udlevering af bogpakker

Aktivitetsnoterne skal udfyldes efter udleveringen af alle bogpakker ved 6, 12 og 18 måneder. Der er udviklet én version af skemaet der udfyldes efter hjemmebesøg ved 6 og 12 måneder og én version der udfyldes efter udlevering af 18 måneders-bogpakken. Aktivitetsnoterne skal udfyldes på nettet i Rambøll Results (se neden for).

Aktivitetsnoter er et refleksionsværktøj der spørger ind til selve udleveringssituationen og til hvilke elementer bogstartsformidleren har inddraget i overleveringen af bogpakken. Skemaet har til formål at understøtte bogstartsformidlerens refleksion over afviklingen af besøget for løbende at tilpasse og forbedre kvaliteten af overleveringen. I Figur 2 ses de enkelte dele i Aktivitetsnoterne.

Figur 2: Overblik over de dele der indgår i Aktivitetsnoterne

Aktivitetsnoterne anvendes desuden i forbindelse med forskningsprojektet (se neden for) og derfor spørges der fx også til hvorfor en bogpakke ikke blev afleveret.

Før og efter et hjemmebesøg

Forberedelse af hjemmebesøg. Til hvert hjemmebesøg medbringes

- Bogpakke
- Konceptdokument
- Illustration af sammenhæng mellem sprog og læsning
- Videoklip

Bogpakkerne indeholder udover bøger en dansk version af det aldersspecifikke køleskabsark. Bogpakkerne udleveres af Kulturstyrelsen. Alle køleskabsark er endvidere tilgængelige fra følgende hjemmeside www.kulturstyrelsen.dk/bogstart og kan printes ud derfra (se Supplerende materialer. De oversatte aktivitetsark er kun tilgængelige fra hjemmesiden, se under Supplerende materialer). Det anbefales at bogstartsformidleren altid har et sæt af de oversatte materialer med i tasken som kan udleveres til de forældre der ikke kan tilstrækkeligt dansk til at forstå og samtale på basis af den danske version.

Konceptdokumentet udleveres af Kulturstyrelsen, og det anbefales at laminere det eller lignende så det kan holde til at ligge i tasken og tages frem efter behov.

Illustration af sammenhæng mellem sprog og læsning udleveres også af Kulturstyrelsen og anvendes i forbindelse med alle hjemmebesøg (se ovenfor). Illustrationen udleveres ikke til forældrene med mindre de selv ønsker det. Illustrationen er endvidere tilgængelig fra følgende hjemmeside www.kulturstyrelsen.dk/bogstart og kan printes ud derfra (se Supplerende materialer).

De små videoklip er tilgængelige fra følgende hjemmeside www.kulturstyrelsen.dk/bogstart (se Supplerende materialer). For at kunne vise dem til forældrene skal de downloades fra hjemmesiden på en iPad eller en bærbar computer inden hjemmebesøgene. Forældrene kan efterfølgende tilgå videoerne fra hjemmesiden www.kulturstyrelsen.dk/bogstart.

BEMÆRK. I forbindelse med hjemmebesøget ved 6 måneder skal forældrene svare på om de ønsker at deltage i forskningsprojektet. Bogstartsformidleren skal derfor huske at spørge om dette ved besøget.

Svaret samt oplysninger om hvordan forældrene kan kontaktes skal indtastes i Rambøll Results, så forskningsteamet selv kan kontakte forældrene. Dette sker i forbindelse med udfyldelsen af aktivitetsnoterne efter besøg ved 6 måneder.

Indtastning af Aktivitetsnoter i Rambøll Results. Aktivitetsnoterne indtastes i it-systemet Rambøll Results efter udlevering af bogpakkerne ved 6, 12 og 18 måneder. Alle børn indlæses i Rambøll Results. Ved udfyldning af aktivitetsnoterne skal der så blot søges på det enkelte barns navn eller cpr-nummer. Fordelen ved dette er at det begrænser tidsforbruget og at man kan holde styr på hvor mange familier der modtager en bogpakke.

Børnene registreres under det bibliotek som de er tilknyttet og kun de bogstartsformidlere der er tilknyttet det specifikke bibliotek har adgang til databasen. Dette kræver en registrering af alle bogstartsformidlere i systemet.

Det er en lokal, kommunal person der uploader data på bogstartsfamilierne. Dette sker hver tredje måned så nye børn løbende bliver registeret.

Herunder følger en teknisk vejledning til Rambøll Results.

Teknisk vejledning til udfyldelse af aktivitetsnoter

1

Du vil modtage en mail med adgang til systemet. I mailen fremgår en kort beskrivelse, dit brugernavn og et link til systemet. Første gang du logger på systemet vil du blive bedt om at vælge en adgangskode. Denne adgangskode skal du sammen med brugernavnet bruge for at logge på systemet.

Projekt Bogstart

Velkommen

Det er første gang du logger på systemet, så du skal nu angive en adgangskode. Adgangskoden skal du fremover bruge når du logger ind sammen med dit brugernavn: **XXXX**

Angiv adgangskode

Brugernavn	XXXX
Adgangskode	<input type="password"/>
Gentag adgangskode	<input type="password"/>
	<input type="button" value="Ok"/>

Regler for adgangskoden

- Mindst seks tegn
- Ikke det samme tegn mere end to gange
- Tegn fra mindst to af følgende grupper:
 - Store bogstaver "A-Z"
 - Små bogstaver "a-z"
 - Tal "0-9"
 - Special tegn. Fx.: !, ", @, \$, &, %

Når du er logget på vil du se denne side:

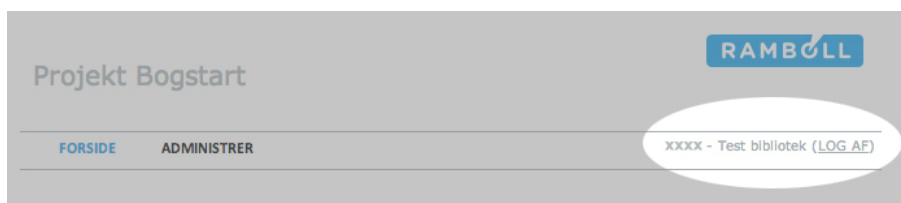
2.

Projekt Bogstart **RAMBØLL**

FORSIDE **ADMINISTRER**

XXXX - Test bibliotek ([LOG AF](#))

I venstre side har du disse to valgmuligheder.

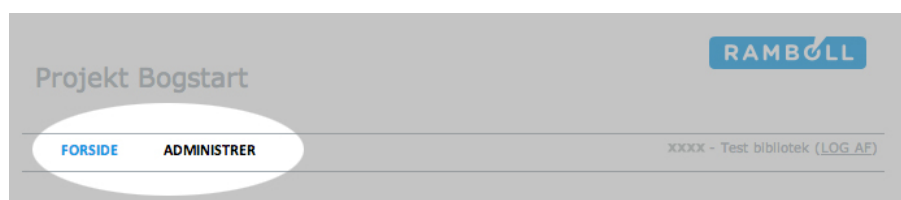

I højre side af skærmen vil dit navn fremgå. Vi har i denne vejledning valgt at kalde os **XXXX**. Ved siden af dit navn vil du se navnet på det bibliotek du er tilknyttet. Her kan du se der står **Test bibliotek**.

Derudover har du også mulighed for at logge dig ud af systemet.

3.

For at se hvilke børn der er tilknyttet dit bibliotek skal du klikke på *Administrer*

Her vil de data som er blevet uploadet af den *lokale person* der er tilknyttet dit bibliotek blive vist. Vi har i denne vejledning valgt at lave nogle **fiktive data**.

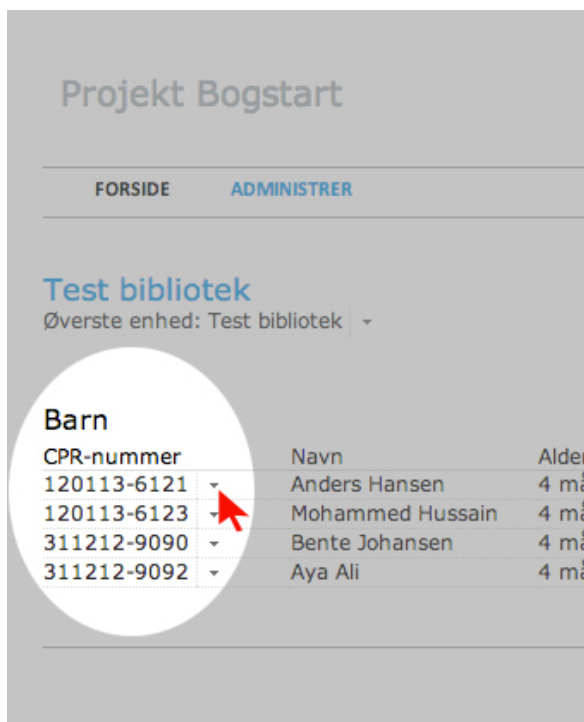
CPR-nummer	Navn	Alder	Køn	Adresse	Postnummer	Postby	Bemærkninger
120113-6121	Anders Hansen	4 måneder	Dreng	Adelgade 1	8000	Aarhus C	Ingen bemærkninger
120113-6123	Mohammed Hussain	4 måneder	Dreng	Egeparken 72	5240	Odense NØ	
311212-9090	Bente Johansen	4 måneder	Pige	Bredgade 1	8000	Aarhus	
311212-9092	Aya Ali	4 måneder	Pige	Birkeparken 211	5240	Odense NØ	

4.

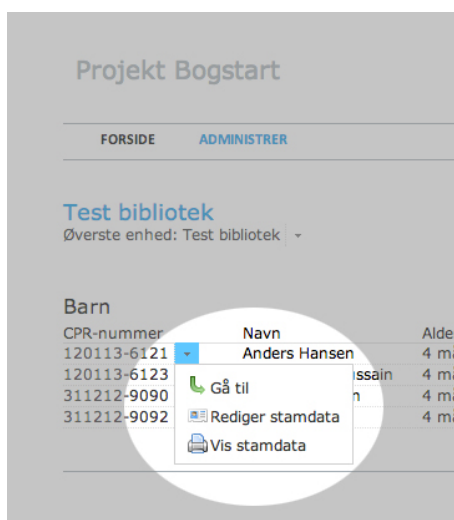
Det er nu du skal finde det barn du har været på hjemmebesøg hos. Det kan du gøre på to måder:

1. Ved at finde det på listen, eller
2. Ved at søge i søgefeltet hvor du indtaster barnets cpr.nr. **eller** navn

Zoomer vi lidt ind på cpr.nr. vil du opdage at der er mulighed for at klikke på det lille mærke ved siden af nummeret

Klikker du på mærket vil du have tre valgmuligheder: *Gå til / Rediger stamdata / Vis stamdata*

Vælger du *Gå til*, vil du blive henvist direkte til **Aktivitetsnoterne**

Projekt Bogstart

FORSIDE ADMINISTRER

120113-6121
 Bibliotek: Test bibliotek
 Køn: Dreng
 Alder: 4 måneder
 Navn: Anders Hansen

Rediger stamdata Vis stamdata

6 måneder
 Status: **Ej påbegyndt**
 Indtast Vis besvarelse

12 måneder
 Status: **Ej påbegyndt**
 Indtast Vis besvarelse

18 måneder
 Status: **Ej påbegyndt**
 Indtast Vis besvarelse

Her kan du se de tre aktivitetsnoter og status for dem. Ønsker du at udfylde aktivitetsnoterne ved 6 måneder klikker du på **Indtast**

Du vil nu kunne udfylde aktivitetsnoterne

Indsamling - Apr 10, 2013- Apr 10, 2016

Aktivitetsnoter (hjemmebesøg ved 6 måneder)

Disse aktivitetsnoter indgår som en del af konceptet bag Bogstart. Aktivitetsnoterne skal udfyldes *efter* udlevering af hver bogpakke. Aktivitetsnoterne skal udfyldes af de biblioteksmedarbejdere der udleverer bogpakker til forældrene. Formålet er at få en fast procedure for refleksionen over hvordan hjemmebesøget forløber og i hvilken grad forløbet giver anledning til ændringer i forbindelse med kommende hjemmebesøg. Aktivitetsnoterne bruges desuden i forbindelse med en evaluering af Bogstart.

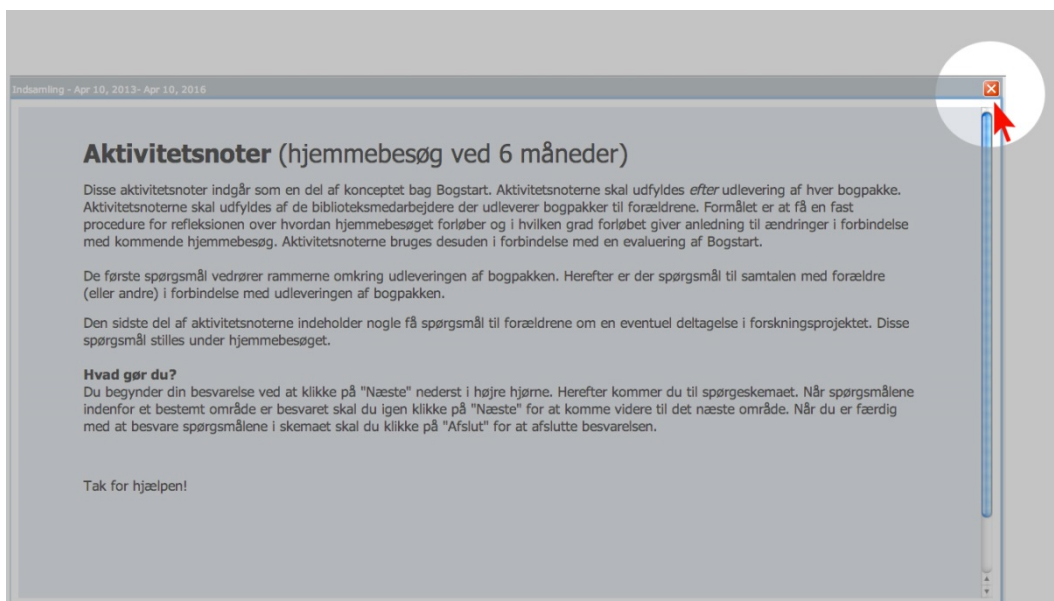
De første spørgsmål vedrører rammerne omkring udleveringen af bogpakken. Herefter er der spørgsmål til samtalen med forældre (eller andre) i forbindelse med udleveringen af bogpakken.

Den sidste del af aktivitetsnoterne indeholder nogle få spørgsmål til forældrene om en eventuel deltagelse i forskningsprojektet. Disse spørgsmål stilles under hjemmebesøget.

Hvad gør du?
 Du begynder din besvarelse ved at klikke på "Næste" nederst i højre hjørne. Herefter kommer du til spørgeskemaet. Når spørgsmålene indenfor et bestemt område er besvaret skal du igen klikke på "Næste" for at komme videre til det næste område. Når du er færdig med at besvare spørgsmålene i skemaet skal du klikke på "Afslut" for at afslutte besvarelsen.

Tak for hjælpen!

Hvis du alligevel ikke ønsker at udfylde aktivitetsnoterne på nuværende tidspunkt, kan du klikke på det røde kryds oppe i højre hjørne.

Så snart aktivitetsnoterne er udfyldt vil du kunne se det.

For at vende tilbage til listen med børnene skal du klikke på navnet på dit bibliotek. I dette filfælde er det ***Bibliotek: Test bibliotek***

120113-6121
Bibliotek: Test bibliotek
Køn: Dreng
Alder: 4 måneder
Navn: Anders Hansen

Rediger stamdata Vis stamdata

6 måneder
Status: Udfyldt
Afsluttet Vis besvarelse

12 måneder
Status: Ej påbegyndt
Indtast Vis besvarelse

18 måneder
Status: Ej påbegyndt
Indtast Vis besvarelse

6.

Du kan, som nævnt tidligere, også vælge at finde barnet ved at søge i søgefeltet

Projekt Bogstart RAMBOLL

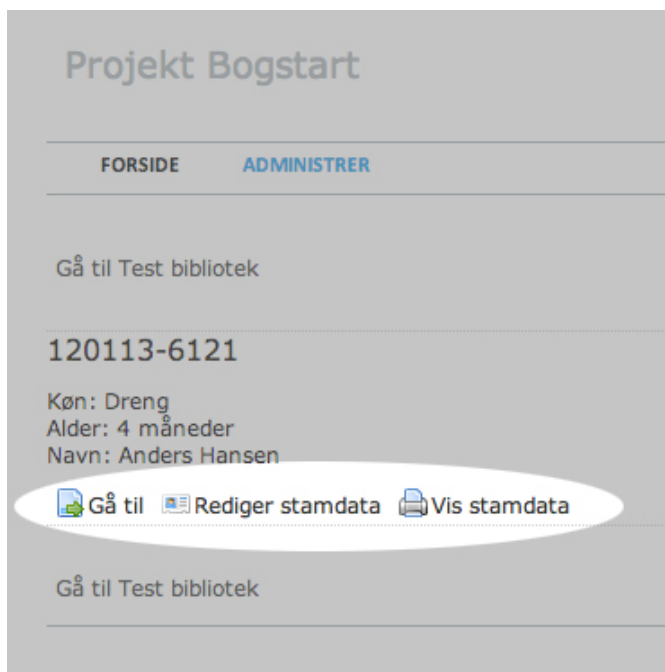
FORSIDE ADMINISTRER xxxxx - Test bibliotek (LOG AF)

Test bibliotek
Øverste enhed: Test bibliotek

Søg

Barn							
CPR-nummer	Navn	Alder	Køn	Adresse	Postnummer	Postby	Bemærkninger
120113-6121	Anders Hansen	4 måneder	Dreng	Adelgade 1	8000	Aarhus C	Ingen bemærkninger
120113-6123	Mohammed Hussain	4 måneder	Dreng	Egeparken 72	5240	Odense NØ	
311212-9090	Bente Johansen	4 måneder	Pige	Bredgade 1	8000	Aarhus	
311212-9092	Aya Ali	4 måneder	Pige	Birkeparken 211	5240	Odense NØ	

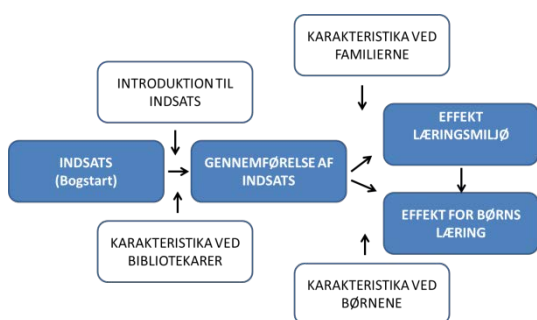
Barnets informationer vil dukke op og du har, som nævnt i punkt 4, tre valgmuligheder: *Gå til* / *Rediger stamdata* / *Vis stamdata*

Mens det altid er en bogstartsformidler der afleverer bogpakkerne ved 6 og 12 måneder, kan det være forskelligt hvem der overleverer bogpakkerne ved 18 måneder. Vi opfordrer til at der findes lokale løsninger der sikrer at aktivitetsnoterne udfyldes ved 18 måneder fordi informationen er vigtig for den endelige evaluering af effekten af *Bogstart* (fx kunne der ligge en papirudgave af skemaet ved skranken som alle bogstartsformidlere kunne udfylde og som blev afleveret til bogstartsformidleren til senere indtastning i Rambøll Results).

Introduktion til følgeforskning i relation til Bogstart II

Kulturstyrelsen har bestilt en effektevaluering af *Bogstart*. Forskningsprojektet gennemføres af et forskningsteam ved Center for Børnesprog, Syddansk Universitet.

Kulturstyrelsen ønsker at få evidensbaseret viden om effekten af *Bogstart* på hjemmelæringsmiljøet og på den kommunikative og sproglige udvikling hos børn i Bogstartsfamilierne. Samtidig ønskes det belyst hvilke forhold der modererer effekten af *Bogstart*, såsom hvordan *Bogstart* implementeres af bogstartsformidlere og forældre og hvilken betydning karakteristika ved bogstartsformidlerne, forældrene og børnene har for implementeringen og effekten af programmet (se figur).

Projektet ledes af professor Dorthe Bleses, og i projektet deltager desuden videnskabelig assistent Alaa Abdol-Hamid, lektor Anders Højen, akademisk fuldmægtig Mette Kjær Andersen, professor Werner Vach samt en række studentermedhjælpere tilknyttet Center for Børnesprog. Projektet er anmeldt til og godkendt af Datatilsynet.

Forskningsprojektet omfatter to undersøgelser. Et tværsnitstudie med deltagelse af alle børn der modtager bogpakker og et længdestudie hvor et antal børn der modtager bogpakker følges i hele bogstartperioden. Studierne har forskelligt omfang.

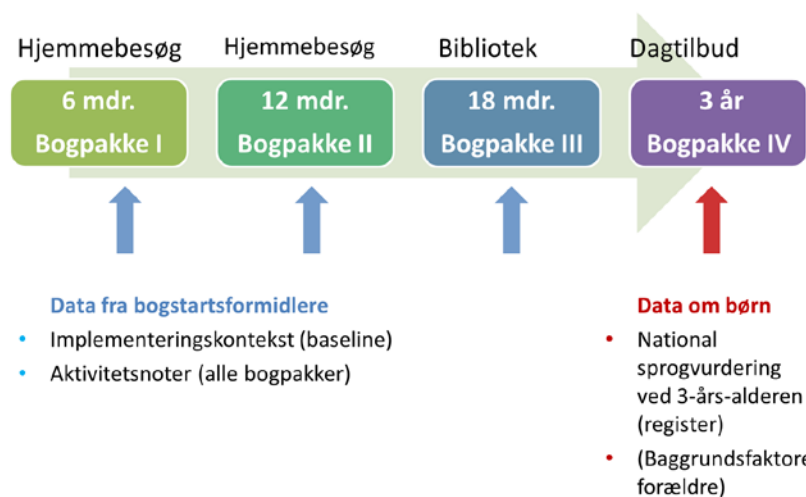
Det tværsnitlige studie

Studiet omfatter alle de familier der modtager bogpakker fra 2013 – 2016 i de 20 kommuner og har fokus på to overordnede spørgsmål.

- *I hvilket omfang har Bogstart forbedret den kommunikative og sproglige udvikling hos børn i Bogstartsfamilier?*
- *I hvilken grad har implementeringskonteksten (overordnet kontekst og den konkrete udlevering af bogpakker) betydning for børnenes udbytte af Bogstart?*

For at belyse disse spørgsmål analyseres og indsamles følgende data der fremgår af Figur 3.

Figur 3: Oversigt over data der indsamles i forbindelse med tværsnitligt studie

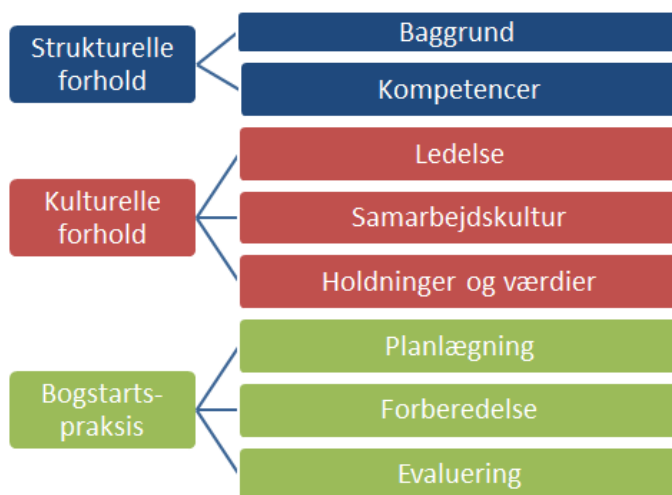

Spørgeskema om bibliotekarers rammer og eksisterende praksis. Som led i forskningsprojektet skal alle bogstartsformidlere inden de går i gang med *Bogstart II* udfylde et webbaseret spørgeskema om rammerne for implementeringen af *Bogstart* (der udsendes mail med link til spørgeskema samt brugernavn og password ved opstart af projektet).

Formålet med skemaet er at undersøge under hvilke vilkår, indenfor hvilke rammer og på hvilket vidensgrundlag *Bogstart II* gennemføres, da forskning har vist at implementeringskonteksten generelt

har stor betydning for effekten af en intervention. Spørgeskemaet er en tilpasset version af et spørgeskema der er udviklet til et projekt hvor der gennemføres tilsvarende interventioner i børnehaver (www.sdu.dk/spell) og skemaet er i december 2012 blevet afprøvet på ca. 1400 pædagoger. Figur 4 viser skemaets opbygning.

Figur 4: Oversigt over de dele i spørgeskemaet *Bibliotekarers rammer og eksisterende praksis*

Aktivitetsnoter. De aktivitetsnoter der udfyldes efter udleveringen af bogpakkerne ved 6, 12 og 18 måneder som et led i det nye koncept for *Bogpakke II*, analyseres i forbindelse med det tværsnitlige studie.

Alle deltagende kommuner bliver endvidere spurgt om de vil give adgang til de nationale sprogvurderinger som laves i deres børnehaver af børn i treårsalderen.

Længdestudiet

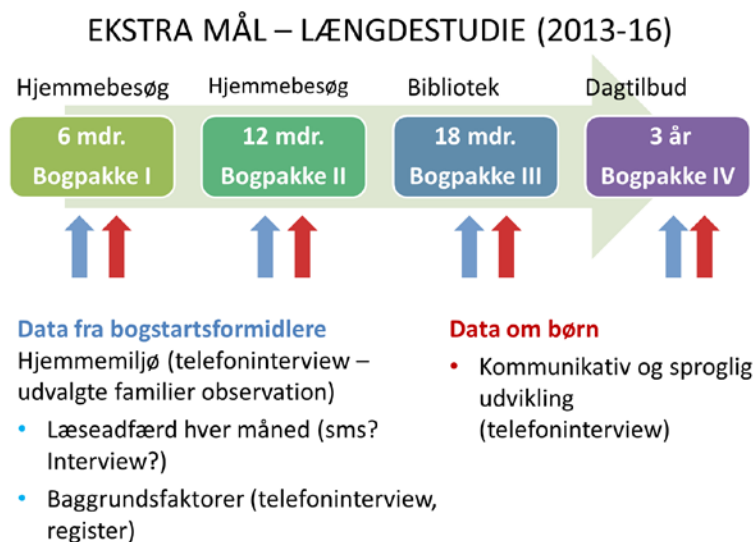
Længdestudiet gennemføres som såkaldte "naturlige eksperimenter" hvor resultaterne hos målgruppen (Bogstartsfamilierne) løbende og til slut sammenlignes med resultaterne hos en kontrolgruppe der sammensættes så den ligner Bogstartsfamilierne så godt som muligt. Her starter vi med at følge 400 Bogstartsfamilier fra det tværsnitlige studie samt 200 kontrolfamilier. Der påregnes et vist frafald over tid. Udover de spørgsmål der belyses i forbindelse med det tværsnitlige studie har længdestudiet fokus på tre yderligere spørgsmål:

- *I hvilket omfang har Bogstart forbedret hjemmelæringsmiljøet hos Bogstartsfamilier?*
- *I hvilket omfang har Bogstart forbedret den kommunikative og sproglige udvikling hos børn i Bogstartsfamilier på forskellige tidspunkter i løbet af bogstartsperioden?*
- *I hvilket omfang er forskelle i forældrenes gennemførelse af Bogstart associeret med forbedret udvikling hos børnene?*

For at belyse disse spørgsmål indsamles der yderligere data fra forældre og børn i forbindelse med udleveringen af hver bogpakke (se Figur 5).

Aktivitetsnoterne anvendes i forskningsprojektet til at finde ud af hvornår der er udleveret en bogpakke til forældrene, så de kan kontaktes med henblik på interview (se neden for).

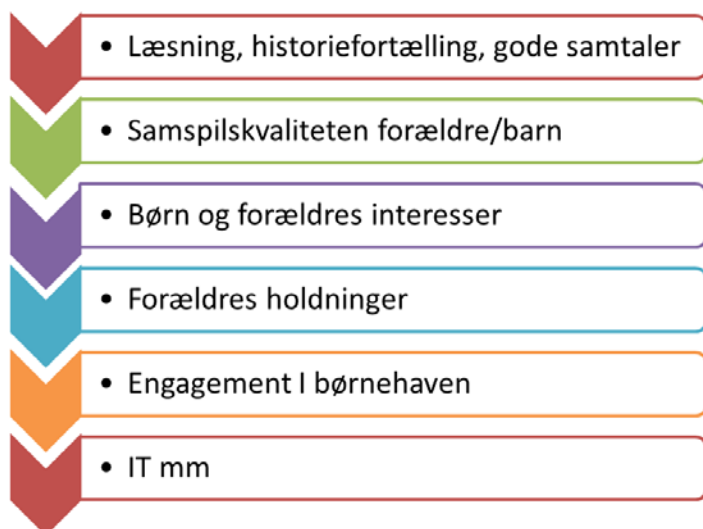
Figur 5: Oversigt over data der indsamles i forbindelse med længdestudiet

Alle data i længdestudiet indsamles via telefoninterview med forældrene. Dette skyldes at forskning har vist at målgruppen ofte ikke besvarer skriftlige spørgeskemaer. For at øge mængden af tilgængelige data – og dermed styrke evalueringen af *Bogstart* – er der afsat ressourcer i forskningsprojektet til at alle forældre i længdestudiet kan kontaktes telefonisk. Telefoninterviewene vil foregå på familiens modersmål hvis det er nødvendigt (det er bl.a. derfor der i Aktivitetsnoter spørges til om kommunikationen er påvirket af forældrenes manglende danskundskaber).

På basis af et spørgeskema udviklet i SPELL kaldet *Læring i hjemmet* der undersøger forskellige aspekter af hjemmelæringsmiljøet i udvalgte familier, udvikles en spørgeguide som kan anvendes til telefoninterviewene. Spørgeskemaet er oprindeligt udviklet til at beskrive læringsmiljøet i familier med børn mellem 3 og 5 år, så en vis tilpasning vil finde sted. Nogle spørgsmål vil gå igen i skemaerne til de fire alderstrin, mens andre som fx baggrundsspørgsmål kun stilles første gang.

Figur 6: Oversigt over områder der spørges til i spørgeskemaet *Læring i hjemmet*

Børnenes kommunikative og sproglige udvikling undersøges også fire gange i projektet via telefoninterview med de forældre der deltager i *Bogstart* og med forældrene i kontrolgruppen. Da mange børn i målgruppen har et andet modersmål end dansk, er det kun i begrænset omfang muligt at spørge ind til konkrete ord. Der anvendes udvalgte dele af det danske forælderrapportskema CDI: Ord og gestik (til børn mellem 8 og 20 måneder og CDI: Ord og sætninger (til børn mellem 16 og 36 måneder (Bleses et al., 2008a; Bleses, Vach, Wehberg, Kristensen, & Madsen, 2007)) på alle fire alderstrin. Derudover anvendes en dansk adaptation af det amerikanske forælderrapportskema Ages and Stages (Squires & Bricker, 2009) der bl.a. omfatter spørgsmål vedrørende kommunikativ udvikling, problemløsning og personlig/social udvikling. Sidst men ikke mindst spørges alle kommuner om de vil give adgang til de nationale sprogvurderinger der gennemføres ved 3-års alderen. Resultaterne fra bogstartsfamilierne sammenlignes dels med resultaterne fra kontrolgruppen, dels sammenlignes resultaterne fra bogstartsfamilier med populationsbaserede normer (dvs. et repræsentativt udsnit af befolkningen).

Introduktion til børns sprogtilegnelse

Den tidlige sprogtilegnelse

Når det lille barn skal lære sproget gør det sig ikke begreb om hvilken kompliceret proces det skal til at igennem. Inden for meget kort tid skal barnet lære sprogets lydsystem, de enkelte ord i sproget, en avanceret grammatik og kulturelle regler for kommunikation og sprogbrug (Sprogpakken, www.sprogpakken.dk).

Sprogtilegnelsesprocessen er kompliceret, men går grundlæggende ud på at barnet skal lære at koble en bestemt lyd eller bestemte lyde til et bestemt indhold. Den talestrøm barnet møder når der bliver talt til det, er ikke umiddelbart inddelt i sprogligt genkendelige størrelser som i skriftsproget – der er ikke nogen pauser eller opdeling mellem de talte ord. Ud af talestrømmen "Erdusulten" skal barnet selv kunne høre sætningen "Er du sulten?". For at kunne gøre dette skal barnet være i stand til at udlede de enkelte ord i talestrømmen som enkeltstående lydige enheder med et afgrænset indhold. Dette kræver at barnet har opnået viden og gjort sig erfaringer med sproget. Når barnet kan det har barnet knækket talekoden. Spørgsmålet er så hvordan barnet når dertil.

Barnet er fra fødslen i besiddelse af en række biologiske, kognitive og sociale færdigheder som understøtter barnets sprogtilegnelse, men barnet er samtidig meget afhængigt af det input det modtager fra omgivelserne. Barnet afkoder og generaliserer forskellige mønstre ud fra det barnet hører og ser. Forskellige nøgler som særlige kendetegn ved ting og handlinger, blikretning, ansigtsudtryk, pegning og talerens intentioner samt nøgler af sproglig karakter fx lydige kendetegn ved ord, deres hyppighed, rækkefølgen osv. hjælper barnet til at knække koden. Barnet samler også selv erfaringer med og viden om sproget som det kan bruge til at generalisere sprogets mønstre. For at kunne udlede og generalisere de mønstre i sproget som barnet bruger til at lære og forstå sproget har barnet brug for at blive eksponeret for et rigt sprogligt miljø. Børn skal høre ord og sætninger mange gange og i mange variationer for at kunne afkode meningen med de enkelte ord og sætningskonstruktioner - det skal finde ud at ordet "sulten" betyder/er det samme uanset hvem der siger det og uanset sammenhængen. Når barnet har lært et ord lagres det i langtidshukommelsen, klar til at blive fundet frem næste gang barnet får brug for det.

Barnets sprogtilegnelse er således betinget af biologiske forudsætninger men også i høj grad af de sproglige læringsmiljø barnet indgår i – i hvor høj grad barnet opmuntres og stimuleres i sin sproglige udvikling og hjælpes til at lære nyt. Disse faktorer er afgørende for i hvilket omfang og hvor hurtigt barnet tilegner sig sproget. Men uanset hvilke medfødte og miljømæssige faktorer der gør sig gældende, så tilegner børn sig en række centrale sproglige milepæle i nogenlunde samme rækkefølge.

Overordnet set går barnet fra alene at reagere instinktivt med smil eller lyde til ved 10-12 måneders alderen selv at kunne kommunikere bevidst dvs. selv at kunne kommunikere intentionelt ved at bruge blikretning, ansigtsudtryk, gestik, lyde og efterhånden også enkelte ord. Barnet kommunikerer alene for at få opmærksomhed. Når barnet er 18 måneder, kommunikerer barnet stadig for at få opmærksomhed men bruger nu mest sproget for at opnå kontakt. Barnet har dog stadig brug for hjælp fra den voksne til at kommunikere. Ved treårsalderen er barnet i fuld gang med sprogtilignelsen og kan kommunikere forholdsvis ubesværet med voksne.

De konkrete sproglige milepæle barnet gennemløber beskrives i det følgende. Først beskrives milepælene i den typiske sprogtilegnelse hos 0-3-årige børn. Denne beskrivelse tager udgangspunkt i en undersøgelse af 6.000 danske børn (se Bleses et al., 2008). Gennemgangen af sprogudviklingen er inddelt i tre faser: Gestik og begyndende sprogforståelse, de første ord og udviklingen af et mere komplekst sprog. Herefter er

udviklingen i samtalekompetencer kort beskrevet. Til slut følger en beskrivelse af de særlige forhold der gør sig gældende mht. sprogtiltagelsen hos det tosprogede barn.

Gestik og begyndende sprogforståelse. Fra fødslen og længe før de første rigtige, hørbare tegn på sprogtiltagelsen omkring etårsalderen er barnet i stand til at kommunikere og give udtryk for basale behov der er nødvendige at få opfyldt for barnets overlevelse. Ved 8 måneders alderen kan mange børn ved brug af mimik og gestikulationer give udtryk for behov og følelser. Kommunikationen er relateret til "her og nu"-konteksten og det hverdagsliv barnet er en del af. De gestikulationer der udtrykker barnets behov for nærvær og omsorg læres først – fx vil barnet i denne periode og mange måneder frem række armene op for at signalere at det gerne vil tages op. Dernæst bliver barnet i stand til at gøre brug af gestikulationer der er knyttet til sociale lege som at give og tage imod legetøj og pege på noget barnet finder interessant.

For de fleste børn går anvendelsen af gestikulationer forud for forståelsen af de første ord, men efterhånden knyttes gestikulationer og ordforståelse mere og mere sammen således at barnet når det fx nikker med hovedet for ja også forstår betydningen af "ja". Et andet tegn på barnets begyndende sprogforståelse er når barnet også omkring otte måneder reagerer på eget navn og på benævnelsen af mor og far. I de kommende måneder vil et stort flertal af danske børn begynde at forstå vendinger relateret til barnets basale, fysiske behov for mad, søvn og en tør ble (er du sulten/træt? etc.). Ved 12 måneder forstår det typiske danske barn ca. 40 ord. Nogle måneder inde i barnets andet år forstår de fleste børn socialt relaterede vendinger som "Hej" og "kast bolden" og omkring samme alder begynder barnet at forstå forbud, der nu også begynder at optræde hyppigere i takt med at barnet bliver mere fysisk bevægeligt som "det må du ikke". Omkring 18 måneders alderen kan barnet forstå op mod 200 ord og det begynder at forstå de fleste ord uden hjælp.

De første ord. Selv om barnets sproglige ytringer endnu er begrænsede er barnet allerede kommet langt i sin kognitive, motoriske og sociale udvikling hvilket ovenstående også vidner om. Barnet bruger gestikulationer og det receptive ordforråd tager mere og mere fart, og omkring 1-årsalderen begynder barnet så småt at sætte ord på. I 11 måneders alderen har over halvdelen af danske børn sagt deres første genkendelige ord. Vejen til det første ord går over forskellige former for pludren.

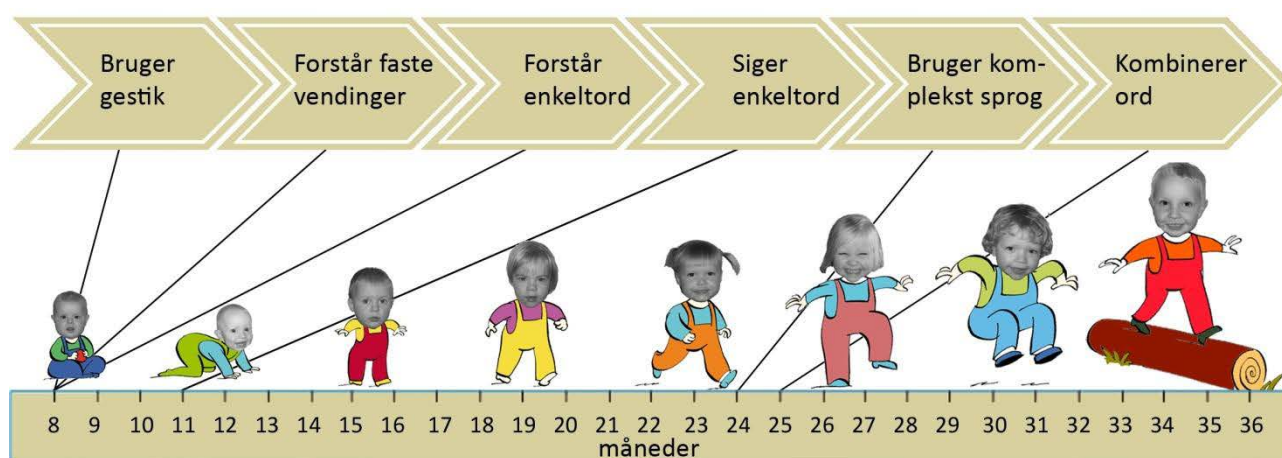
Barnets sprog er meget afhængigt af konteksten i begyndelsen af sprogtiltagelsesforløbet og barnet er meget afhængigt af støtte fra de voksne. Ikke overraskende er de første ord børn gør brug af navneord – typisk er det ord for mad (fx "kiks" og "banan") og for konkrete ting i barnets egen verden (fx "bil" og "bold"). Længe bruger barnet kun navneord, men når det begynder at nærme sig toårsalderen begynder barnet tillige at bruge funktionsord som kendeord, stedord og bindeord. Efter at barnet har sagt sit første ord omkring 1-årsalderen sker der en kraftig vækst i ordforrådet. I 18 måneders alderen kan barnet sige omkring 25 ord. Barnet bruger ordene på en anden måde end de voksne og ordet "bamse" kan således have flere betydninger (hvor er bamsen henne? giv mig bamsen). Lige inden to-årsalderen sætter en veritabel ordspurt ind for mange børn. Fra 21 til 30 måneder vokser ordforrådet således med over 400 ord og i 3-års alderen kan et typisk dansk barn 613 ord. Ved 36 måneder bruger barnet mange navneord, udsagnsord og tillægsord.

Udviklingen af et mere komplekst sprog. Mens barnets sprog i starten er meget relateret til den konkrete kontekst, begynder barnet fra toårsalderen at udvikle et mere dekontekstualiseret sprog der er mindre afhængigt af "her og nu". Halvdelen af børnene viser i denne alder tegn på at de er i gang med at tilegne sig mere komplekse sproglige færdigheder og kan fortælle om hændelser i for- og fremtid og om ting eller personer der ikke er til stede i den konkrete situation. Samtidig med at sproget udvikles, øges ordforrådets størrelse markant. Et af de mest klare tegn på at barnet er ved at udvikle mere komplekse sprogfærdigheder

er at ord nu kombineres til sætninger. I 18 måneders alderen begynder børn så småt at sætte ord sammen og i 2-årsalderen er det ca. 90% af børnene der sætter flere ord sammen. I starten er det korte ufuldendte sætninger som "mig mad" over konstruktioner som "far bil" (i betydningen fars bil), senere en typisk lille sætning som "hvad laver du?" og i treårsalderen en mere grammatisk kompleks sætning som "Mor græder fordi hun er ked af det".

Samtidig med at ord kombineres til sætninger begynder danske børn også at anvende bøjningsendelser. Halvdelen af danske børn bruger ejefalds-s når de er 26 måneder, "Oscars bil", ligesom samme andel ved 31 måneder ofte sætter endelser på navneord for at markere flertal som i "biler". Når de danske børn er 2½ år gamle, bøjer næsten halvdelen af dem udsagnsord i datid og siger fx "spillede" og de anvender forholdsord (fx Jeg vil gerne i bad).

Nedenstående grafik viser danske børns sprogudvikling i alderen 0-3 år.

Udvikling i samtalen. I seks måneders alderen kan barnet ikke sige noget bevidst, men det elsker kontakten og "samtalen" med de voksne og at lave små lege som "tutte bøh" og klappe kage. Omkring 1-årsalderen bliver barnet bedre til at samtale og det bruger både kroppen, blikretning, ord eller lyde til at fortælle. I takt med at sproget udvikles og barnet begynder at sætte ord sammen fra 18-måneders alderen, bliver barnet i højere grad i stand til at deltage i en "almindelig samtale", barnet kan fx stille og besvare spørgsmål og det kan begynde at samtale om indhold og handling i bøger. Omkring 2-årsalderen er næsten alle børn begyndt at lege rollelege, og de kan finde på at lade som om de 'læser' i en bog. I treårsalderen bruger hovedparten af børn sproget til at kommunikere behov, til at sige til og fra og til at komme i kontakt med andre. Børn på dette alderstrin kan forstå de basale principper for samtale (det man også kalder for turtagning, dvs. at man skiftes til at tale) og de kan fastholde en kort dialog omkring bestemte emner. To tredjedele af danske børn kan i denne alder også fortælle en kort sammenhængende historie fx om egne oplevelser hvilket er et af de mest tydelige tegn på brugen af dekontekstualiseret sprog.

Særlige aspekter ved tosprogede børns sprog og sprogtilegnelse

I Danmark er det gængse billede af tosprogede indvandrere fra ikke-vestlige lande. Men ud fra en sproglig forståelse af begrebet *tosproget*, er man tosproget (eller *flersproget*) hvis man kan flere sprog og bruger dem i dagligdagen. Man er således tosproget hvis man kan – eller er ved at lære – to sprog. Dette gælder uanset om det ene sprog er dansk, om man har en vestlig eller ikke-vestlig baggrund, og uanset om man er blevet tosproget som barn eller som voksen.

Simultant og sekventielt tosprogede. Man taler om to forskellige former for tosprogede. Simultant tosprogede der lærer to sprog fra starten, det er typisk børn der har en dansk og en ikke-dansk forælder, og de lærer således to førstesprog, og sekventielt tosprogede der starter med at lære ét sprog – deres førstesprog – og først senere begynder at lære et andetsprog. Det er typisk børn med to ikke-danske forældre, eller hvor der tales ét sprog i hjemmet og et andet i det omgivende samfund. Det er primært denne type tosprogede der hentydes til i lovgivningen og som svarer til manges forståelse af at være tosproget. Derfor er simultant tosprogede i en vis grad oversete i Danmark. Men lige som hos etsprogede er der en gruppe af simultant tosprogede som har brug for ekstra hjælp. Det kan fx være tilfældet hvor et barn fx har en dansk far og en udenlandsk mor, men hvor barnet kun i ringe grad af blevet sprogligt stimuleret af sin danske far. I disse tilfælde kan barnet have brug for ekstra støtte, selv om det ifølge lovgivningen ikke er tosproget.

Den sproglige udvikling hos tosprogede børn. Der er både fordele og ulemper ved at være tosproget. Tosprogede børn har nogle ressourcer som etsprogede børn ikke har. Det giver nogle kognitive fordele at være tosproget, fx bliver man bedre til at sortere og behandle kompleks information. Men der er også udfordringer ved at være et tosproget barn. Hvad enten man er simultant eller sekventielt tosproget, kan der være aspekter af sproget som man lærer senere end etsprogede gør. Dette er ikke i sig selv et problem. Det vigtige er ikke hvad barnet kan – isoleret set – men om tilegnelsen af dansk skrider tilfredsstillende fremad. Man kan således ikke forvente at de tosprogedes sprog følger samme udviklingsproces som etsprogede.

Ofte undervurderes det hvor lang tid det tager at tilegne sig en sprogkompetence på andetsproget. Undersøgelser har vist at det tager 1-2 år at tilegne sig daglig kommunikativ kompetence på andetsproget, mens det kan tage 5 år eller længere at opnå et skolefagligt sprog der ligner etsprogedes. Man skal således være varsom med brugen af begrebet *alderssvarende* når der tales om tosprogedes sproglige udvikling. Hvis der med alderssvarende menes en udvikling der svarer til etsprogedes, så kan man ikke forvente en alderssvarende udvikling hos tosprogede de første 5 måske op til 10 år (Collier, 1987; Cummins, 2000; Hakuta, Butler, & Witt, 2000). Det er ofte mere relevant at tale om *forventelig* udvikling, således at fokus er på om et tosproget barn er på et sprogligt niveau (på dansk eller førstesproget) som svarer til det der forventes når barnets baggrundsfaktorer tages i betragtning, primært *lærealder* (hvornår begyndte barnet at lære andetsprog?) og relativ brug af førstesproget kontra andetsproget.

En undersøgelse i 2010 af næsten 15.000 sprogvurderinger foretaget med sprogvurderingsmaterialet *Sprogvurdering af 3-årige* viste at mange flere børn fra et andet oprindelsesland end børn med dansk baggrund scorede lavt i sprogvurderingen (16% af børn med dansk baggrund, knap 50% af børn med vestlig baggrund, mere end 70% af børn med ikke-vestlig baggrund). Hovedparten af børnene med anden baggrund en dansk var tosprogede. Børnene blev som det fremgår sprogvurderet som treårige, men da mange af børnene måske kun har lært dansk i 1-2 år er det derfor naturligt at flere blandt disse børn scorer lavt end etsprogede børn der har lært dansk i 3 år. International forskning viser da også at tosprogede i løbet af barndommen bliver bedre og bedre til det sprog der tales i det omgivende samfund, og nærmer sig den sproglige norm for dette sprog (læs mere i Bleses et al., 2010; Højen & Bleses, 2010).

Socioøkonomiske faktorer. Forskning viser imidlertid også at mens mange tosprogede børn med vestlig baggrund så godt som indhenter de etsprogede danske børn i løbet af skolegangen, så klarer flere børn med ikke-vestlig baggrund sig også senere i skoleforløbet dårligt. Da man må gå ud fra at samme andel af børn med vestlig og ikke-vestlig baggrund (og børn med dansk baggrund) har decideret arveligt betingede sproglige problemer, så tyder meget derfor på at forskellen må bero på andet end tosprogheden. Når en del tosprogede børn har det svært med dansk og har det svært i skolen, kan det hænge sammen med at

flere tosprogede (med ikke-vestlig baggrund) end etsprogede familier i Danmark har socioøkonomiske udfordringer hvor forældrene har en lav indkomst, ingen eller en kort uddannelse og/eller manglende tilknytning til arbejdsmarkedet. Forskning viser nemlig at disse forhold har indflydelse på hvor gode forældrene er til at stimulere deres børn og understøtte sprogtiltagene. Nogle børn er derfor som udgangspunkt dårligere stillet end andre. En del familier med få ressourcer er at finde i de udsatte boligområder hvor boggaverne i *Bogstart II* uddeles.

Initiativer til styrkelse af børns sproglige kompetencer

Forskning har vist at der er en klar sammenhæng mellem den tidlige sprogtiltagelse og senere læse- og skrivefærdigheder og at jo tidligere der sættes ind for at styrke børns sproglige kompetencer, jo bedre er de rustet til at møde skolelivets udfordringer og få gode livsmuligheder. Derfor gennemføres der i disse år en række interventionsstudier i dagtilbud der har til formål at styrke små børns tidlige tilegnelse af talesproglige kompetencer og læse- og skriveforudsætninger. Da man ved at forældrene også spiller en stor rolle mht. at styrke deres børns sprogudvikling og er man også begyndt at sætte ind med initiativer til at styrke læringsmiljøet i hjemmet, navnlig hos ressourcesvage familier. Til disse initiativer hører *Bogstart* hvor et af formålene netop er at styrke forældre i at støtte deres børns sproglige udvikling. Som det fremgår af denne introduktion til koncept og forskningsprojekt er der i *Bogstart II* lagt endnu mere vægt på dette aspekt.

- Bialystok, E. (1988). Levels of bilingualism and levels of linguistic awareness. *Developmental Psychology*, 24(4), 560-567.
- Bleses, D., Vach, W., Slott, M., Wehberg, S., Thomsen, P., Madsen, T., & Basbøll, H. (2008a). The Danish Communicative Development Inventories: validity and main developmental trends. *Journal of Child Language*, 35, 651-669.
- Bleses, D., Vach, W., Wehberg, S., Kristensen, K. F., & Madsen, T. O. (2007). *Tidlig kommunikativ udvikling: Et værktøj til beskrivelse af sprogtiltagelse baseret på CDI forælderreport-undersøgelser af danske normalthørende og hørehæmmede børn*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Collier, V. P. (1987). Age and rate of acquisition of second language for academic purposes. *Tesol Quarterly*, 21(4), 617-641.
- Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Genesee, F., Nicoladis, E., & Paradis, J. (1995). Language differentiation in early bilingual development. *Journal of Child Language*, 22, 611-631.
- Hakuta, K., Butler, Y. G., & Witt, D. (2000). *How long does it take English learners to attain proficiency?* Santa Barbara: University of California Linguistic Minority Research Institute.
- Højen, A. & Bleses, D. (2012) Etsprogede og tosprogede med og uden sprogproblemer. *Center for Child Language E-prints*, 12.
- Højen, A. & Bleses, D. (2012). Hvilke tosprogede har problemer med dansk? – En foreløbig rapport om sprogvurdering af tosprogede. *Center for Child Language E-Prints*, 14.
- National_Early_Literacy_Panel. (2008). *Developing early literacy. A Scientific Synthesis of Early Literacy Development and Implications for Intervention*: National Institute for Literacy.
- Sprogpakken, www.sprogpakken.dk
- Squires, J., & Bricker, D. (2009). Ages & Stages Questionnaires®. *Baltimore, Maryland*, 257-182.